

Multikultural dəyərlər və Azərbaycan

Multikulturalizm dünyada və ya hər hansı dövlətdə mədəni müxtəlifliklərin qorunub saxlanılmasına və inkişafına yönəlmiş nəzəriyyə, siyasətdir. Onun ən mühüm özəlliyi assimilyasiyaya qarşı olmasıdır.

Multikulturalizm və tolerantlıq həm də cəhalətin, irqçiliyin, ksenofobianın süqutu, nəticə etibarilə cəmiyyətdə əmin-amanlıq, bəşəriyyətdə sülh deməkdir. Müxtəlif siyasi, iqtisadi və coğrafi şəraitlərdə yaşayan xalqların ədalətə çıxışı da çoxmədəniyyətliliyin təmin edilməsindən asılıdır. Çünki multikulturalizmin olması cəmiyyətdə bərabərliyin, demokratiyanın, tərəqqinin, sosial rifahın, başqa sözlə, ədalətin bərqərarı deməkdir.

Çoxmədəniyyətlilik ideyasının bu və ya digər cəmiyyətdə davamlı olması üçün ən zəruri amil həmin cəmiyyət üzvləri arasında qarşılıqlı dözümlülük - tolerantlıq hissəsinin olmasıdır. Bu olmadan humanizm, yüksək fərdi və beynəlxalq münasibətlər, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, zənginləşmə, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyildir. Müasir dövrdə tolerantlıq ənənələrinin təbliğini və yayılmasını əhəmiyyətsiz hesab edənlər var. Əsasən Qərb ölkələridir. Onların fikrincə, əgər bir cəmiyyətdə dini, milli, irqi mənsubiyyətdən asılı olmayaraq, insan hüquq və azadlıqları təmin edilirsə, demək, həmin cəmiyyət tolerantlıq və tolerantlığın ayrıca təbliğinə gerek yoxdur.

İlk baxışdan məntiqli yanaşma kimi qəbul edilə bilər. Bunun əleyhdarları əsasən elə qərbilərdir. Ona görə ki, tolerantlıq təkəcə hüquqi deyil, həm də mədəniyyət və mənəviyyət məsələsidir. Dünyada tolerant cəmiyyətlərin tarixi əsrlərlə ölçülür. Amma hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət tarixi iki əsrdən o yana keçmir. Deməli, tolerantlıq hüquqi dövlətin yox, mədəni və mənəvi cəhətdən inkişaf etmiş cəmiyyətin məhsuludur. Əslində, bu gün Azərbaycanı və azərbaycanlıları başqalarından fərqləndirən xüsusiyyət də məhz budur. Əgər tolerantlıq bir avropalı üçün hüquqi vəzifədirsə, azərbaycanlı üçün mənəvi tələbat və mədəni normadır.

Tolerantlığın minimum şərtlərinə əsasən, dini çoxluq dini azlığa nəinki hörmətlə yanaşmalı, həm də onun öz inancına uyğun yaşamasına mane olmamalıdır. Minimum şərtlərin təmin edildiyi cəmiyyətlərlə bağlı bir neçə nümunə göstərmək mümkündür. Ancaq bu bir həqiqətdir ki, Azərbaycandakı dözümlülük mühitinin səviyyəsi tolerantlığın minimum şərtlərini və tələblərini çoxdan ötür. Azərbaycanlılar tarixən dini azlıqlara hörmətlə yanaşaraq, onların öz inanclarına uyğun yaşamalarına nəinki mane olmayıblar, hətta öz inanclarına uyğun yaşamalarına şərait yaradıblar. Başqa ifadə ilə desək, azərbaycanlılar hər zaman dini azlıqların himayədarı və mühafizəçisi qismində çıxış ediblər.

Bu ideyanın kökləri qədim tarixə malikdir. Bütün səmavi dinlərdə ideyanın əsaslarını görə bilərik. Azərbaycan da bu sahədə dünya üçün nümunə ola biləcək modeldir. Azərbaycan zəngin və mürekkəb tarixi olan ölkədir. Çoxallahlıqdan, şamançılıqdan və bütperəstlikdən tutmuş səmavi dinlərə (Yəhudilik, Xristianlıq, İslam) qədər dünyanın bütün məşhur dinləri burada öz izlərini buraxmışdır. Bunun nəticəsidir ki, çoxsaylı etnosların Azərbaycanda yaşamasına və etnik tərkibin müxtəlif olmasına baxmayaraq, minilliklər boyu heç bir milli, dini azlıq buradan başqa bir ərəziyə köçməmiş və köçürülməmiş, hər bir etnos milli və dini kimliyini qoruyub saxlamışdır. Müxtəlif tarixi dövrlərdə öz torpaqlarında sıxışdırılan bəzi konfessiyalar nümayəndələri, dini-etnik qruplar Vətənimizə sığınmış və cəmiyyətimizin ayrılmaz hissəsinə çevrilərək, ayinlərini rahat yerinə yetirmək imkanı əldə etmiş, yerli əhali ilə qaynaq-qarışmışlar.

Respublikamızda müxtəlif dini konfessiyalar tərəfindən ibadət evlərinin tikintisinə və bərpasına fərqli dini icmaların nümayəndələrinin maddi və mənəvi dəstək verməsi, inancların toplanması tarixi keç-

mişimizdən qalan mütərəqqi ənənədir. XIX əsrin sonlarına yaxın Bakı şəhərində "Qızılı kilsə" kimi tanınan "Aleksandr Nevski" kilsəsinin inşası üçün toplanmış ianənin böyük hissəsinin müsəlmanlar tərəfindən verilməsi dünya tolerantlıq tarixinin ən parlaq səhifəsidir. 1907-ci ildə H.Z.Tağıyev tərəfindən tikdirilən Rus Pravoslav Kilsəsinin Jen Mironosets Baş Kafedral kilsəsi təxminən 100 ildən sonra müsəlman iş adamı Aydın Qurbanovun maliyyə dəstəyi ilə bərpa olunmuşdur.

Çar Rusiyasının Şimali Azərbaycan ərazilərinə sahib olması ilə xalqın ənənəsinə zidd olan yabançı dəyərlər təbliğ edilməyə, sınımağa başlanmışdı. İşğalçılar öz müstəmləkəçiliyini bu torpaqlarda hökmran etmək üçün etnik-dini qarşıdurma yaratmaq siyasətini aparırdılar. Çarizm müsəlmanların dini birliyinin qorunması əvəzinə, məzhəb fərqi şışirtməklə sünni-şiə başçıları bir-birinə qarşı qoymuşdu. Azərbaycan ziyalıları isə iki məzhəb arasında qızıqdırılan ixtilafın qarşısını almağa nail olmuşlar. Lakin Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Demokratik Respublikası 1918-ci il 28 mayda qurulduqdan sonra ölkədə İslama qarşı ayrı-seçkiliyə son qoyulmuşdur. ADR hökuməti müsəlmanlar üçün Qafqaz müsəlmanlarının vahid ruhani idarəsini yaratmaq üçün çalışanlara mane olmuşdur. Həmçinin Şərqdə ilk peşəkar teatrın, qəzetin, operanın və baletin əsası Azərbaycanda qoyulmuşdur. Ən önəmli odur ki, Azərbaycanda həm maarifçi hərəkatın yaradıcılarının, həm də Xalq Cümhuriyyətinin qurucularının və ideoloqlarının böyük əksəriyyəti ruhani ailəindən və dini təhsil ocağından, mədrəsədən çıxmışlar (Qafqaz Şeyxülislamının nəvəsi Əli bəy Hüseynzadə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin əsas qurucusu və ideoloqu, Bakı ruhanisinin oğlu Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və s.).

Bu cür faktlar və nümunələr kifayət qədərdir. Hətta onların içərisində elə nümunələr var ki, dünyanın hansısa ölkəsində və tarixin hansısa səhifəsində oxşarını tapmaq qeyri-mümkündür. Hazırda müxtəlif dinlərin nümayəndələri çox vaxt ya rəsmi qəbul və görüşlərdə, ya da dinlərarası dialoq və tolerantlıqla bağlı tədbirlərdə bir araya gəlirlər. Başqa sözlə, dini konfessiyaların rəhbərlərinin görüşü, hətta bir süfrə arxasında əyləşmələri və şəkil çəkdirmələri protokol qaydalarından kənara çıxmır. Lakin bu cür protokol qaydaları Azərbaycanda fəaliyyət göstərən dini konfessiyaların rəhbərləri üçün yaddır. Onlar Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə, Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyasının arxiyepiskopu Aleksandr İşeyin, Dağ yəhudiləri dini icmasının sədri Milix Yevdayev, katolik icmasının rəhbəri Vladimir Fekete və Avropa yəhudiləri dini icmasının sədri Gennadi Zelmanoviç bir-birinə dost, qardaş münasibəti göstərirlər. Dini icma liderlərinin tez-tez görüşmələri, məsləhət-məşvərət etmələri, müxtəlif tədbirlərdə birgə iştirak etmələri adi haldır. Bu, təkəcə qarşılıqlı hörmət yox, həm də qarşılıqlı etimad deməkdir. Onların bu cür birliyinə çoxları heyrət və qibtə edir. Axı qibtə etməmək mümkün də deyil! Təsəvvür edin ki, Şeyxülislam mübarək Ramazan ayında iftar süfrəsi təşkil edir və iftar süfrəsində ölkə Prezidenti

cənab İlham Əliyevin sağında Şeyxülislam, solunda isə digər dini konfessiyaların rəhbərləri əyləşirlər. Üstəlik, iftar süfrəsində yalnız Şeyxülislam deyil, digər dini konfessiyaların nümayəndələri də çıxış edirlər.

Başqa bir nümunə: müsəlmanların Ramazan ayında təşkil etdikləri iftar süfrələrində digər dinlərin nümayəndələrinin iştirak etməsi praktikası mövcuddur. Qəbələ rayonunun Nic qəsəbəsində kompakt halda yaşayan udi xristianların məzhəb kilsədə qəsəbənin müsəlman icması üçün iftar süfrəsi təşkil etməsi bütün dünya üçün nümunəyə çevrilib.

Tolerantlığa zəmin yaradan iqtisadi amillərdən danışarkən, ilk növbədə, Azərbaycanın tarixi İpək Yolunun üzərində yerləşməsi xüsusi qeyd olunmalıdır. Uzaq Çindən başlayan və Avropanın qurtaracağında bitən İpək yoluna təkəcə ticarət yolu və iqtisadi məsələ kimi baxmaq olmaz. Bu yolla həm ipək və müxtəlif məhsullar daşınmış, həm də insanlar, fərqli dinlər, mədəniyyətlər səyahət etmişdir.

Digər amil dindir. İslam tolerant din olmasaydı, onun mənsublarının yaşadığı Azərbaycanda indiki səviyyədə dözümlülük mədəniyyəti formalaşsa bilməzdi. Çünki dinimizə görə, bütün insanlar və millətlər bərabərdir, ali irq, ali millət anlayışı yoxdur. Qurani-Kərim buyurur: "Ey insanlar! Biz sizi bir kişi və bir qadıncadan (Adəm və Həvvadan) yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız (kimliyinizi biləsiniz) deyə, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq..." (Hucurat, 13). Peyğəmbərimizin hədisi-şərifində bu fikir daha da konkretləşdirilir: "Heç bir ərəb qeyri-ərəbə nisbətən hansısa üstünlüyə malik deyil. Eləcə də qeyri-ərəb zənciyə nisbətən, zənci ağ adama nisbətən hansısa üstünlüyə malik deyil". Qurani-Kərimdə insanlara beyan edilir: "Dində məcburiyyət (zorakılıq) yoxdur..." (2:256). Göründüyü kimi, İslam prinsipial şəkildə insanların vicdan və seçim azadlığına müdaxilə edilməsinə icazə vermir. Buna görə də İslam dini sürətlə yayılarkən xristian, yəhudi məbədlərinə toxunulmamış, həmin dinlərin mənsublarının öz inanclarına uyğun yaşamalarına şərait yaradılmışdır. İslamdan gələn bu cür dözümlülük Azərbaycan xalqının etnik xüsusiyyətlərindən qaynaqlanan tolerantlıqla çuğlaşaraq daha rəngarəng və mükəmməl bir forma almış və zəngin mədəni sərəvətə çevrilmişdir. İslam Azərbaycan xalqının ondan öncəki dinlər və müxtəlif inanclar vasitəsilə əldə etdiyi mədəni və mənəvi sərəvəti məhv etməmiş, əksinə, onu daha da zənginləşdirmişdir (Şekidəki Kiş məbədi, XVIII əsrdə Bakıda atəşpərəstlər tərəfindən tikilmiş Atəşgah məbədi).

Şübhəsiz ki, bütün bu sadaladığımız dəyərlər yalnız düşünülmüş dövlət siyasəti nəticəsində daha da möhkəmlənə bilərdi. Məhz Ulu öndər Heydər Əliyev ölkəyə rəhbərlik etdiyi müddətdə dini konfessiyalar arasında dözümlülük mühitinin daha da inkişaf etdirilməsi sahəsində dönüş yaranmış, dövlətə dini qurumların münasibəti yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Yeni tarixi şəraitdə Azərbaycanın qarşılaşdığı böhranlardan çıxaraq özünə güvənməsi üçün ümumi bir konsepsiyaya ehtiyac var idi. Bu ideologiya həm milli adət-ənənələrə və dini-mənəvi dəyərlərə söykənməli, həm də ölkəmizin çağdaş dünyaya qovuşmasını təmin etməli idi. Ona görə də Ulu öndər Heydər Əliyev ölkənin

dinə və dindarlara münasibətini düzgün və sağlam müstəvidə həll etməyə başladı, dəfələrlə din xadimləri (yəhudi, xristian, müsəlman) ilə görüşlər keçirdi. Ulu öndər bu barədə çıxışlarının birində qeyd edirdi: "Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki bunların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir". Məhz Onun dövründə dinlərarası dialoqla bağlı bir çox beynəlxalq tədbirlər baş tutmuş, multikultural siyasət özünün pik həddinə çatmışdır.

Ümummilli liderin siyasi kursunun davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də həmin irsi yaşadır. Bu gün dünyada tolerantlıq örneyi kimi tanınan Azərbaycan sivilizasiyalararası dialoqun, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində ardıcıl olaraq təşəbbüs və çağırışlarla çıxış edir. Son illər ölkəmizdə beynəlxalq humanitar forumların, dünya dini liderlərinin sammitlərinin keçirilməsi, Beynəlxalq Tolerantlıq Gününün yüksək səviyyədə, ayrı-ayrı konfessiyaların nümayəndələrinin iştirakı ilə qeyd olunması, bəşəriyyəti narahat edən global problemlər ətrafında birgə müzakirələrin aparılması bunun bariz nümunəsidir.

Azərbaycan dövləti formalaşmış din siyasətini təkəcə daxildə həyata keçirməklə kifayətlənmir. Belə ki, bu gün Azərbaycan özünün tolerantlıq fəlsəfəsini dünyaya ixrac etməyi hədəfləmişdir. Bu sahədə hökumət multikulturalizm, dinlər və mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində müxtəlif tərəflərin bir araya gəlməsi istiqamətində çoxsaylı tədbirlərə - beynəlxalq və regional konfranslar, forumlara ev sahibliyi etmişdir.

Bu baxımdan Heydər Əliyev Fondu da fəaliyyət göstərdiyi müddətdə qarşısına qoyduğu başlıca məqsəd kimi Ulu öndərin milli dövlətçilik ideyasının həyata keçirilməsi və təbliği istiqamətində ölkə daxilində və xaricində böyük işlər görmüşdür. Bu uğurlu fəaliyyətin təminatçısı Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevəvəyə əməyinin nəticəsi olaraq, 23 noyabr 2006-cı ildə İSESCO-nun (İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı) xoşməramlı səfiri, 2008-ci ildə "İƏT-nin humanitar məsələlər üzrə xüsusi elçisi" statusuna dair diplom təqdim edilmişdir. Bunun nəticəsidir ki, İSESCO-nun qəbul etdiyi qətnaməyə əsasən, Bakı (2009) və Naxçıvan (2018) şəhərləri İslam Mədəniyyətinin Paytaxtları elan olunmuşdur. Fond həmçinin "Tolerantlığın ünvanı - Azərbaycan" layihəsi çərçivəsində nəhəng işlərə imza atmışdır. Belə ki, ölkə daxilində və xaricində müxtəlif dini konfessiyalara mənsub ibadət ocaqları inşa və ya bərpa edilmiş, xalqımızın tolerantlıq ənənələrinin beynəlxalq aləmdə təbliği məqsədilə fotosərgilər təşkil edilmişdir.

Bir sözlə, tarixən dinlərin və mədəniyyətlərin qovşağı olmuş ölkəmiz bu gün də eyni funksiyaları uğurla yerinə yetirir. Çoxmillətli Azərbaycan artıq dünyanın nəzərində nümunəvi bir dövlətdir. Ölkəmiz dünyanın multikulturalizm, tolerantlıq, dözümlülük, humanitar əməkdaşlıq mərkəzinə çevrilib və bundan xalqımız da, dövlətimiz də qürur duyur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycanda multikulturalizmlə bağlı fikirləri bunu deməyə əsas verir: "Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir. Qeyd etməliyəm ki, artıq tarixi keçmişimiz də bunu diktə edir. Eyni zamanda, multikulturalizm Azərbaycanda həyat təzidir. Biz gündəlik həyatımızda bu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk. Bu prinsiplər cəmiyyətin mütəlak əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir, müdafiə edilir".

Rahu ŞİRİNOVA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının I kurs magistrantı